

Antanas Smetona – gimtosios kalbos puoselėtojas

Ona Tijūnėlienė

Klaipėdos universitetas, Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakultetas, Pedagogikos katedra, S. Nėries g. 5, 92227 Klaipėda, onatij@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje pateikiama mokslinė informacija apie Antano Smetonos tautinės savimonės formavimosi ištakas, jo pastangas išsaugoti gimtąją kalbą kaip tautos gyvasties pagrindą, konkrečią veiklą XX a. pirmajame dešimtmetyje. Atskleidžiama, kad „Vilties“ laikraštyje paskelbtuose savo straipsniuose jis aptarė ne tik sudėtingą lietuvių kalbos būklę, išryškino tokios būklės problemas (gryninimo, norminimo, terminų kūrimo, teisių švietimo sistemoje įtvirtinimo), nurodė mokymosi šaltinius (tarmes, grožinę literatūrą – prozą ir poeziją). Rašoma apie A. Smetonos pastangas įtvirtinti lietuvių kalbą privačiose lietuviškose mokyklose ir konkrečia pedagogine veikla padėti mokiniams mokytis lietuvių kalbos. A. Smetonos pastangos puoselėti lietuvių kalbą susijusios su nacionaliniu išsivaduojamuoju judėjimu ir laisvės Lietuvai viltimi.

Esminiai žodžiai: *A. Smetona, Lietuva, lietuvis, kalba, inteligentai, terminologija.*

Įvadas

Vienas iš aktyviausių prigimtinės savasties (tautinės, kultūrinės) puoselėtojų XX a. pradžioje buvo Antanas Smetona (1874–1944). Stipraus jo ryšio su tautos paveldu, gimtąja kalba, kultūra ištakų galima ieškoti dar ankstyvojoje jaunystėje, mokymosi Mintaujos gimnazijoje metais, kai jis įsivėlė į konfliktą su caro administracija, t. y. rusifikacine carizmo švietimo sistema. Kartu su kitais keliolika katalikų mokinių pasipriešinęs gimnazijos administracijai prieš pamokas nekalbėti maldos rusiškai, A. Smetona buvo pašalintas iš gimnazijos. Tolesnė tautinio tapatumo branda tęsėsi, kai carui patenkinus prašymą leisti baigti gimnaziją, jis mokėsi IX Peterburgo gimnazijoje, ją baigė ir vėliau studijavo teisę Peterburgo universitete. Tapatumo suvokimas, tautos laisvės troškimas

stiprėjo aktyviai dalyvaujant lietuviškų draugijų veikloje, atliekant konkrečius darbus: studijų metais jis dainavo Česlovo Sasnausko (1867–1916) vadovaujamame chore, kartu su Vladu Sirutavičiumi (1877–1967) (nuo pat studijų pradžios įsijungusiu į slaptą studentų draugiją, kėlusią sau tikslą – ugdyti lietuvių tautos savimonę ir šviesti visuomenę, o grįžus į Lietuvą praktiškai pritaikyti savo žinias ir gabumus) slapta parengė ir išspausdino Petro Avižonio „Lietuvių kalbos gramatiką“ (1898), išdalijo ją norintiesiems išmokti gerai lietuviškai kalbėti ir rašyti. Istorikas Alfonsas Eidintas pažymi, kad idėjinis A. Smetonos apsisprendimas, matyt, galutinai įvyko studijų Universitete metais: jis buvo priešiška nusiteikęs prieš socialistinę ideologiją, marksizmą. Už dalyvavimą protestuose prieš carinę priespaudą, studentų teisių varžymą buvo suimtas (1899), dvi savaites kalintas ir ištremtas į Vilnių, bet po mėnesio gavo teisę grįžti į Peterburgą ir baigti Universitetą (Eidintas, 1990, 14–17).

Nuoseklus A. Smetonos pasiryžimas puoselėti gimtąją kalbą sietinas su teigiama jo nuostata į asmens tautinį kultūrinį tapatumą. Straipsnyje „Lietuvio žymės“ (1912) autorius kelia klausimus: Kas yra lietuvis? Kas lietuvius sieja draugėn? Kartu pažymi, kad šie klausimai tapo aktualūs tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Iki „Aušros“ pasirodymo vyravo oficiali sulenkėjusių bajorų nuomonė, kad lietuvis yra tas, kas gimęs ir augęs Lietuvoje, kieno tėvai seniai įsikūrę šioje šalyje. Lietuvis – tai lenkas, tik truputį kitoks negu Lenkijos pilietis. Vadinasi, pasak A. Smetonos, tuo laikotarpiu lietuvių kalba reikštis lietuvių tautiškumui nevaicino jokio vaidmens. Priešingai, ji net nebuvo reikalinga. A. Smetona atskleidžia ir tuo metu visuomenėje vyravusį Lietuvos valstybės esmės supratimą – tai buvusi Didžioji Kunigaikštystė, padalyta į šešias gubernijas, kur tik užsiliko sulenkėjusių bajorų (Lietuvio žymės, 1912a). Tokia pažiūra vyravo ilgai, kol iš valstiečių iškilo naujas lietuvių tipas, o šio tipo asmenys nusisuko nuo senųjų bajorų, griovė senąsias jų tradicijas. Šį naują reiškinį bajorai sutiko nepalankiai. Iš valstiečių kilę inteligentai priešinosi sulenkėjusiam bajorų gaivalui ir kalba, ir socialiniais reikalavimais. Naujieji inteligentai nepripažino lietuvių tų, kurie priešinosi naujiems reikalavimams, naujiems siekimams, niekino lietuvių kalbą. Dvilypumas neturėjo tęstis, neišvengiamai reikėjo apsispręsti, kas su kuo. Lietuviai inteligentai kryptingai laikėsi savo apsisprendimo. Pasak A. Smetonos, tarp abiejų pusių pačių kraštutiniausiųjų dar yra išlikusi trintis: sulenkėjusieji bajorai dar mėgina dangstyti dvilypiu „litvyno-lenko“ rūbu, senosios kartos pastangos sutrukdyti skleisti naujam požiūriui neišnyksta; tačiau naujieji radikalai lietuvių demokratai, remdamiesi luominiu pamatu, telkia Lietuvos gyventojus ir stengiasi įtvirtinti kitokį tautybės supratimą: tautybės sąvoka siejama ne su kraštu, kur gyvena žmonės, o su kalba. Istorinė Lietuva pakeičiama etnografinė Lietuva. Lietuva ir lietuvis nelaukiami sinonimais, kaip buvo manoma anksčiau. Lietuvos ribos „tesiekia tiek tolimo, kiek rodo gyvieji mūsų kalbos ženklai“ (Smetona, 1912a).

Aiškindamas, kas yra lietuvis, A. Smetona išskyrė du bruožus (žymes): lietuvis toks žmogus, kuriam būdinga savita kultūra, o svarbiausia – jo gimtoji kalba, kaip ypatingas savitumo požymis, skiriantis jį nuo sulenkėjusiųjų. Pasak autoriaus, kas laiko save lietuviu,

bet nemoka ir nerodo noro mokytis lietuviškai, tas nebe lietuvis, tas nesusipratęs. Antra vertus, kas ir nemoka lietuviškai, bet laiko save lietuviu, pripažįsta mūsų kalbą privalomu mūsų tautos bruožu ir pats supranta, kad svarbu ją išmokti, žodžiu ir darbais pritaria mūsų atgimimui, neabejoja, kad tauta turi teisę gyventi ir kurti kaip ir kitos tautos, atnaujinti savyje, kas yra kilnu, tačiau nenutolsta nuo tradicinių vertybių, tas yra susipratęs mūsų tautietis.

A. Smetona susiklosčiusią situaciją, kad XIX a. antroje pusėje iškilo nauja lietuviškos kilmės inteligentų karta (tarp jų matė ir save), vadina didele galimybe. Šios kartos tikslas – rūpestingai budinti apmirusią tautos sąmonę: kol dar gyva lietuvių kalba, kol dar nėra galutinai išblėsusi lietuvių sielos kibirkštėlė, kol dar teberusena nors menkutė jos žarijėlė, svetimųjų pelenais apnešta, lietuviai inteligentai turi žadinti iš miego tautos sąmonę ir eiti prie tikslo tiesiai ir kryptingai.

Autorius pripažino, kad atskleisti sąvokų *tautos sąmonė*, *atgimimas* esmę yra sudėtinga. Atsibudusieji, atsipeikėjęsiejį tą sąmonę jaučia „visur, kur esti paliečiama, šiokiu ar tokiu būdu, prakilnioji mūsų sielos styga“ (Smetona, 1912a), siekiant laimingesnės, idėlesnės ateities. Lietuvių atgimimas nėra vien tėvų kalbos išlaikymas. Kalba – tai tarsi išorinis sielos atspindys, ženklas, kuriuo paliudijama, koks vidinis žmogaus pasaulis; kalba yra forma, be kurios neįmanoma parodyti savitos tautinės dvasios. Tautai atgimti – reiškia pakilti iš paniekos, būti pripažinti kitų tautų, kurti geresnes gyvenimo sąlygas, dvasiškai atsinaujinti, puoselėti tradicines vertybes.

Kaip sąmoningas inteligentas A. Smetona, baigęs studijas, pasiryžo tarnauti Lietuvai: nuo 1903 m. dirbo Vilniaus žemės banke, 1905 m. kaip Lietuvių demokratų partijos narys atstovavo jai Didžiajame Vilniaus Seime. Reikšmingas jo gyvenimo etapas prasidėjo, kai 1907 m. ėmė formuoti tautinės ideologijos pagrindus. Pagrindines idėjas skelbė „Viltyje“, kurią pats redagavo (Eidintas, 1990, 5–7). „Viltyje“ spausdinamuose straipsniuose jis rašė apie inteligentų vaidmenį stiprinant lietuvių ir skleidžiant tautines idėjas, lietuvių kalbą ir jos vietą dar okupuotos Lietuvos mokyklose, rašybos problemas, lietuviškų terminų kūrimą, jos grynumo problemas, kėlė uždavinį tobulinti visuomenės, ypač šviesuolių, kalbos kultūrą, rūpinosi Lietuvių mokslo draugijos veikla, tarmių išsaugojimu, gvildeno teatro ir dailės problemas. Vėliau, jau Nepriklausomos Lietuvos metais, daug dėmesio skyrė ne tik jaunimo ir visos tautos auklėjimo reikalams.

A. Smetonos politinės biografijos, visuomeninės veiklos bruožus tyrė Alfonsas Eidintas (1990), atskirus politinės veiklos momentus – Petras Klimas (1990), Aleksandras Merkelis (1964), Vaclovas Šliogeris (1966). A. Smetonos edukacinio turinio, kalbos, kultūros problemoms skirtas publikacijas vertino Izidorius Kisinas (1935), Kazimieras Masiliūnas (1934), Petras Navardaitis (1934) ir kt.

Šiandien, sudėtingų gyvenimo iššūkių situacijoje, lietuviai intensyviai emigruoja iš savo šalies, tolsta nuo prigimtinės savasties, gimtosios kalbos ir kultūros, praranda vidinės darnos pamatus, dvasinį saugumą. Todėl tikslinga aktualizuoti prigimtinio tapatumo idėją ir atgaivinti informaciją apie tai, kaip XX a. pradžioje, dar tebesitęsiosios carinės okupacijos ir tautinės priespaudos metais, tautos šviesuoliai kryptingai rūpinosi, kaip

gaivinti ir išlaikyti esminius tautos egzistencijos dalykus: kalbą, nacionalinę mokyklą, kultūrą. A. Smetonos publikacijos – neišsenkamas tokių idėjų šaltinis. Jomis žadino ir stiprino lietuvių tautą, o atgavus Nepriklausomybę (1918), savo prezidentavimo metais, įgyvendino tautos auklėjimo strategiją.

Šio **tyrimo objektas** – *lietuvių kalba* kaip tautos savasties ir išlikimo pagrindas.

Tyrimo problema formuluotina klausimu: koks A. Smetonos vaidmuo aktualizuojant gimtosios kalbos reikšmę tautos gyvenime.

Tyrimo tikslas – atskleisti A. Smetonos pastangas ir rūpinimosi kalbos reikalais būdus.

Tyrimo metodai – istorinis, analizės, sisteminimo, abstrahavimo.

Istorinis metodas reikalauja laikytis istorizmo principo. Šiame teoriniame tyrime istorinio metodo paskirtis – atskleisti A. Smetonos rūpinimosi lietuvių kalbos reikalais ryšį su nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo tikslais – padėti atgimti tautai, pakilti ir nusikratyti priespaudos jungą.

Analizės metodo taikymas padeda suskaidyti nagrinėjamus fenomenus į sudedamąsias dalis, kad jos būtų geriau pažintos. Šiame tyrime analizės metodas padeda išskirti A. Smetonos rūpinimosi kalbos reikalais kryptis, pobūdį, nuostatas, jų tarpusavio ryšius ir ypatumus.

Sisteminimo metodo pasirinkimo tikslas – sisteminti informaciją apie A. Smetonos veiklą kalbos globos srityje pagal tam tikras problemas – padeda grupuoti tipiškus teiginius, apibendrinti atskirų skyrių ir viso darbo turinį, rašant darbo santrauką.

Abstrahavimo metodas taikytas apibendrinant keliamas idėjas ir formuluojant išvadas.

Antano Smetonos rūpinimasis lietuvių kalbos išsaugojimo reikalais

Ne vienas autorius, tyrinėjęs A. Smetonos kūrybinį palikimą, pažymėjo, kad savo raštais jis aktyviai prisidėjo prie lietuvių kalbos turtinimo ir tobulinimo. Būdamas geras kalbos stilistas, jos ugdytojas, norėjo, kad ir kiti lietuviai inteligentai sektų jo pavyzdžiu, rūpintųsi kalbos reikalais (Navardaitis, 1934, 330).

Bibliografo I. Kisino teigimu, 1909–1915 m. įvairiuose periodikos leidiniuose, daugiausia „Viltyje“, A. Smetona paskelbė apie 40 straipsnių, kuriuose gvildeno literatūrinės ir gyvosios kalbos, tarmių išsaugojimo, terminijos, atskirų žodžių vartojimo, laikraščių kalbos ir kitus klausimus (Kisinas, 1935). K. Masiliūnas suskaičiavo, kad A. Smetona savo raštuose panaudojo daugiau kaip 350 iš gimtųjų apylinkių tarmės surinktų žodžių ir paskelbtuose straipsniuose atgaivino daugiau kaip 200 jau primirštų M. Daukšos, M. Valančiaus ir kitų autorių oficialiuose raštuose vartotų žodžių, taip pat nemažai kitų Lietuvos regionų tarmių žodžių. Kalbos mokslo tyrinėtojai A. Smetonos raštuose rado jo paties sugalvotų ir lietuvių kalboje prigijusių žodžių: atžanga (regresas), bendras (draugas), dalininkas (akcininkas), paklaida, pirmtakas ir kt. (Masiliūnas, 1934, 51–104).

XX a. pradžioje, stiprėjant tautinio atgimimo sąjūdžiui, A. Smetona ne kartą spaudoje rašė apie apgailėtiną lietuvių kalbos būklę: Straipsnyje „Mokykimės tėvų kalbos“ rašė: „Atbudę iš miego, mes, lietuviai, išvydome savo gimtąją kalbą didžioje panikėje“ (Smetona, 1908) ir įvardijo pagrindines nepakankamo lietuvių kalbos mokėjimo, abejingumo jos kultūrai priežastis. Pirma, kad daugiau nei keturiasdešimt metų buvo draudžiamas lietuviškas raštas ir už jo vartojimą baudžiama. Antra, kad praeityje lietuvių kalbą „niekino nutautėliai, bajorai ir miestiečiai, niekino ir sulenkėję kunigai“ (Smetona, 1908).

Autorius konstatavo carinės Rusijos okupacijos Lietuvoje padarinius – patys lietuviai negerbia savo gimtosios kalbos. Pasak autoriaus, skaitant gyvenamojo laikotarpio raštus, sunku suprasti, kokia kalba rašantieji mąstė: rusų, lenkų ar vokiečių. Raštuose pasitaiko niekada mūsų kalboje nevartotų žodžių, tiesiog išgalvotų, skolintų iš svetimų kalbų. Lietuvių kalbai trūksta gyvumo, aiškumo, gražumo.

Dėl abejingumo kalbos užterštumui A. Smetona kaltino inteligentus, okupacijos metais lankiusius Lietuvoje veikusias rusų mokyklas. Tad švelniai ironizuodamas teigė, kad „retas tesugeba tinkamai rašyti, o lietuvių laikraščiams rašome gangreit nė kiek nesimokę savo kalbos. Jei gali susikalbėti lietuviškai, tai, girdi, ir pakanka. Ir nemėgstame raginami mokytis. Tūlas didžiudamasis pasako, kad kalba – filologų dalykas, o jam terūpiš straipsnio turinys, ne jo forma. Jis iš mažumės kalbėjęs lietuviškai, taigi pakankamai mokąs“ (Smetona, 2008).

Dėl prastos lietuvių kalbos būklės autorius atlaidžiau vertino laikraščių redaktorių darbą, nes neretai tenka ne tik redaguoti straipsnius, bet ir juos perrašyti, todėl skirti pakankamai dėmesio kalbos dalykams nelieka laiko. Be to, ir pačios redakcijos negalėtų pasidžiaugti, kad jų darbuotojai gerai moka lietuvių kalbą.

A. Smetonos nuomone, „Aušros“ ir XX a. pradžios lietuviškų laikraščių kalba rodo, jog rūpinantis kalbos kultūra toli nenuėita. „Aušros“ šviesuoliai rašė aiškesne ir grynesne kalba, nevartojo tokių žodžių, kaip „macnas“, „nesmertelnas“ ir kt. Taigi, kad kalba visiškai nesuprastėtų, reikia mokytis lietuviškai kalbėti.

Raginimo mokytis gimtosios kalbos motyvas ryškus straipsnyje „Mes ir mūsų kalba“, kuriame A. Smetona kvietė visus inteligentus mokytis lietuvių kalbos. Pagrindinis jos mokymosi šaltinis yra tarmės. Išmokus kalbėti, lengviau būtų gerinti rašomąją kalbą. Geriausia kalbos mokytoja laikė grožinę literatūrą: „kalbos moksle skiriama pirmoji vieta geriausiems grožinės literatūros autoriams“ (Smetona, 1910a), nes knygų tekstus iliustruojantys paveikslėliai ir vaizdeliai ilgam išlieka skaitytojo atmintyje. Kai kurias kūrinio vietas jis beveik atmintinai išmoka ir pats gražiai ima reikšti savo mintis. Taigi rašytojo kalba tampa skaitytojo kalba. Būtent todėl mokykloje pirmiausia analizuojami geriausi grožinės literatūros kūriniai, o mokiniams skiriamos užduotys – išmolti eilių ir atskirų prozos ištraukų.

A. Smetona teigė, kad lietuviai savo kalbos mokosi iš poezijos. Daugelis skaito Maironį, Baironą. Sunku būtų rasti namus, kuriuose tarp laikraščių ir knygų nebūtų nė vienos apysakų ar dainų knygelės. Poetų eiles ne tik skaito, bet ir dainuoja, pritaiko joms melodiją.

Tačiau autorius teigė, kad aptariamuoju laikotarpiu didesnės dalies leidžiamų poezijos knygų nėra jokio pagrindo vadinti grožine literatūra. Esą tik keletas poetų ir rašytojų kūrinų kalba graži, sklandi, pavyzdinga. Tačiau jie tarsi išstipsta tarp daugybės eiliadirbių.

A. Smetona peikė verstinės poezijos kalbą, ypač neigiamai kalbos taisyklingumo ir minties raiškos kultūros požiūriu jis vertino Amerikoje leidžiamą poeziją. Ši poezija primena carinės okupacijos mokyklą, kai V–VI klasių mokiniai buvo verčiami skaityti XVII–XVIII a. eiliadirbius, kai nebuvo geros poezijos, o gimtosios kalbos lygis buvo labai žemas. Pasak A. Smetonos, šiuos blogus dalykus gali atsverti tik kokybiški raštai, sukurti poetų ir beletristų, kurie mokosi iš tarmių, jų žodyno turtingumo, jausdami ir atsirinkdami iš jų tai, kas gražu, gryna, sklandu.

Be grožinės literatūros, svarbia kalbos tobulinimo priemone jis laikė ir spaudą, kuri galinti arba bjauroti kalbą, arba gražinti, t. y. išguiti iš jos nevertotinas sąvokas, arba dar labiau „užkrėsti“ klaidomis (Smetona, 1910a). Kaip „Vilties“ redaktorius jis vis dėlto apgailėstavo, kad minimu laikotarpiu spauda dažniau gadina kalbą nei gerina. Būsimam valstybės vadovui buvo apmaudu, kad net ne visi lietuvių kalbos mokytojai gerai moka savo gimtąją kalbą, nemažai klaidų daro ir kai kurie gramatikos vadovėlių autoriai, poetai, rašytojai, žurnalistai. Blogiausia, kad iš tokio netinkamo pavyzdžio mokosi visuomenė, pasisavindama visa, ne tik kas gera, bet ir kas bloga.

Ieškodamas būdų, kaip motyvuoti pirmiausia šviesuomenę tobulinti savo gimtąją kalbą, A. Smetona kėlė anksčiau „Viltyje“ buvusio kalbos skyrelio gaivinimo idėją. Nors jame spausdinama medžiaga dažniau buvo skirta mokslo reikalams, kalbininkams, ne praktikams, tačiau skaitytojai galėjo iš jos kai kurių dalykų pasimokyti, pasinaudoti praktiniais patarimais. Ryždamasis šį skyrelį atgaivinti, redaktorius puoselėjo viltį, kad atsiras entuziastų, sutiksiančių vadovauti šiam skyreliui. A. Smetona pripažino, kad šie entuziastai neturės didelių kompetencijų, kad galėtų sistemingai ir profesionaliai aiškinti visus gramatikos dalykus, bet bus daug pasiekta, jei atkreips rašančiųjų dėmesį į didžiulį klaidas, kurias įpratęs yra daryti beveik kiekvieno straipsnio autorius. A. Smetonos įsitikinimu, kalbos skyrelis padėtų siekti tikslo – mažinti klaidas, išvengti didžiųjų kalbos klaidų. Tikėtina, kad spaudai atsiųstuose straipsniuose gali dažnai kartotis tos pačios klaidos, bet tų pačių rašybos klaidų aiškinimas irgi gali būti naudingas, nes juo dažniau klaida bus pabrėžiama, juo greičiau skaitytojai įsidėmės, kaip nereikia rašyti. Nerodydami jokių pastangų tobulinti kalbą, nesirūpindami ja, autoriaus teigimu, lietuviai vis labiau tols nuo gyvosios kalbos, o tarp inteligentų ir visuomenės atsiras didelė praraja (Smetona, 1910a).

A. Smetona ne kartą spaudoje kėlė ir kalbos norminimo klausimą. Šiai problemai paskyrė straipsnį „Kalbos reikalai“. Jo nuomone, kalba pirmiausia turi rūpėti švietimo įstaigoms. Kol nesunorminta kalba, akademijas ir universitetus turi atstoti taisyklinga kalba parašyti kalbininkų ir filologų raštai, kitų tautų mokslininkų, dirbusių lietuvių kalbos srityje, darbai. Be to, svarbu paisyti rašybos tradicijos, nes skubota kalbos dalykų pertvarka nieko gero neduotų. Pedagogai, kurie moko lietuvių kalbos, taip pat turėtų

prisidėti prie kalbos tobulinimo: remdamiesi savo praktine patirtimi, jie galėtų praturtinti kalbą, kas tuo požiūriu sunkiau sektųsi teoretikams (Smetona, 1911).

Dažname savo straipsnyje A. Smetona tiesiogiai kreipėsi į inteligentus, nesivarginančius mokyti taisyklingesnės lietuvių kalbos, akcentavo, kad lietuvių inteligentų straipsniai išsiskiria tuo, jog nesilaikoma vienodos rašybos: vieni autoriai vartoja ženklus ilgosioms balsėms reikšti, kiti jų nevartoja; vienur sakiny, atrodytų, lietuviškos struktūros, kitur – neaišku, kokios; tokių sakinių neįmanoma išversti į svetimą kalbą. Pagrindinė šių ir panašių negerovių priežastis – inteligentų nenoras mokyti gimtosios kalbos (Smetona, 1911).

Ši mintis dėl lietuvių kalbos būklės ryški ir straipsnyje „Mūsų rašto kalba ir inteligentai“ (Smetona, 1909). Jame primenama ne kartą jau spaudoje aptarta apgailėtina situacija, kai ankstesniais carinėse okupacijos metais laikraščiuose buvo keliamas klausimas, ar iš viso yra tokia lietuvių tauta, o Vilniaus mokslo apygarda leido dokumentus, tvirtinančius, kad lietuvių literatūrinės kalbos iš viso nėra. Pasak A. Smetonos, žeidžia širdį ir sulenkėję lietuviai kunigai, mokydami poterių drauge moko ir tokių žodžių, kaip „smertelnas“, „macnas“ ir kt. Autorius tokius faktus vertina kaip lietuvių tautos ir jos kalbos niekinimą. Kita vertus, jis apeliuoja į inteligentų sąžinę klausdamas, ar patys nežemina lietuvių kalbos, o kartu ir savęs – juk „nemokame lietuviškai nei dorai kalbėti, nei dorai rašyti. Ir nemokame, kad nesimokome. Lietuvių susirinkimuose vyrauja lietuvių–lenkų–rusų žargonas“ (Smetona, 1909); jau tenka girdėti naujus žodžius: „serjoziškai“, „brutališkas“, „nakališkas“ ir kt. Panašiu žargonu ne tik kalbama, bet ir rašoma. Taip esą todėl, kad tarp inteligentų vyrauja nuostata, jog svarbiausia, kad mintys būtų gražios, o rūpintis kalbos grožiu nėra reikalo. Be to, rusiškai ar lenkiškai galvoti įpratusiems inteligentams nerūpi gyvosios lietuvių tarmės, M. Valančiaus raštai, tautos pasakos, dainos – labiau rūpi rusų bylinos ir priežodžiai. A. Smetona įgelia ir Amerikos lietuviams, kurie esą taip moka parašyti, kad nei lietuviai, nei rusai, nei lenkai jų nesupranta.

Kita A. Smetonos minima inteligentų kalbos žemos kultūros priežastis – jų pačių nuomonė apie savo kalbos mokėjimą: jiems atrodo, kad jie puikiai moka lietuvių kalbą. Vienas giriasi parašęs keliolika knygelių; kitas – dar daugiau, tad tai esąs geriausias kalbos mokėjimo liudijimas.

Autorius pateikia įvairias inteligentų nuomones dėl žemos kalbos kultūros: ir tokią, kada kai kurie inteligentai pripažįsta tikrai nemoką lietuvių kalbos, nes esą nėra lietuvių kalbos gramatikos, gera kalba parašytų knygų – *taigi nėra rašomosios lietuvių kalbos*. Šią inteligentų nuomonę A. Smetona tapatina su Vilniaus mokslo apygardos valdininkų samprotavimais ir jų priimtu sprendimu, todėl nėra ir lietuvių kalbos gramatikos. Autorius kalbos istorijos faktais gina tiesą, kad lietuvių rašto kalba ir jos gramatika yra: jau XVI a. takus mūsų rašto kalbai mynė Jonas Bretkūnas, Mikalojus Daukša. Po kurio laiko iškilo Kristijonas Donelaitis, Motiejus Valančius, Simonas Daukantas ir kiti rašytojai. Iš rašto pirmtakų verta pasimokyti. Pavyzdingais rašytojais pavadina Žemaitę ir Maironį, Joną Biliūną. Yra ir daugiau, kitų autorių parašytų knygelių, gerai suredaguotų. Autorius

abejoja, ar inteligentai jas skaito ir iš jų mokosi. Priešingu atveju jų rašymo stilius būtų geresnis. Kita vertus, pasak autoriaus, kai kurie „Aušros“ bendrovės raštai (leidiniai) tikslingai skirti inteligentams. Autorius prie geros rašto kalbos skiria G. Petkevičaitės Bitės „Krislus“, iš kurių galima pasimokyti ne tik kalbos ir „gramatikos“, bet ir daug vaizdų iš praeities „pamatyti“. Taigi autorius daro išvadą, kad lietuvių kalbos nesimokymo priežastis yra inteligentų apsilaidimas. Be to, suabejoja, ar lietuviškai nemokančiuosius galima vadinti inteligentais.

A. Smetona akcentavo, kad gimtąją kalbą turi gerai mokėti kiekvienas inteligentas. Gyvenimo praktika rodo, kad dažnas iš jų jaučia, ką nori pasakyti, išreikšti mintį, tačiau neranda tinkamų žodžių. Tai tarsi signalas, kad visi rašantieji įsisąmonintų, jog kalba yra reikšminga minčių reiškinio priemonė ir ją gerai mokėti labai svarbu, o visiems lietuviškų laikraščių redaktoriams ir šviesuoliams turi rūpėti kalbos grynumas ir aiškumas – taip natūraliai kalba taptų taisyklingesnė, grynesnė.

Rūpindamasis lietuvių kalbos reikalais, A. Smetona spaudoje aptarė Lietuvių mokslo draugijos 1911 m. sutelktos *Komisijos lietuvių kalbos dalykams tvarkyti* funkcijas. Autoriaus nuomone, be pagalbininkų komisija nepajėgs išspręsti visų problemų: rašybos, stiliaus teorijos, vadovėlių leidybos ir kt. Komisija galėtų atsiliiepti tik į pačius aktualiausius (skubiai sprendtinus) dalykus. Kadangi komisiją sudaro tik teoretikai, būtina į jos veiklą įtraukti ir praktikus. Rašybos reikalai – pagrindinė problema, kurią pirmiausia reikia spręsti: kuo greičiau suvienodinti bent didžiąją dalį rašybos dalykų pageidauja spaudos leidėjai, mokytojai, knygų leidėjai. Rašybos norminimas yra labai sudėtinga problema, nes pati rašyba yra painus dalykas. Kalbos norminimo reikalus turėtų spręsti teoretikai ir praktikai dalyvaudami kalbininkų sukviestos komisijos posėdžiuose. Mintis apie sutelktines kalbininkų ir praktikų pastangas, kaip norminti lietuvių kalbą, išdėstė straipsnyje „Kalbininkų komisija ir mūsų rašyba“ (Smetona, 1911a).

Kad rašyba painus ir sudėtingas dalykas, A. Smetona pritaria visiems šiuo reikalu susirūpinusiems. Kol buvo uždrausta lietuviška spauda ir lietuviškos mokyklos, neatrodė, kad rašyba yra svarbi. Dabar atgimstančios tautos vidutiniam skaitytojui kiekviena knygelė atstoja vadovėlį. A. Smetona įsitikinęs, kad nereikėtų varžyti žmonių, kalbančių tarmiškai, tačiau rašyti turi visi vienodai. To pirmiausia reikalauja mokykla. Mokiniai, pastebėję, kad vienoje knygoje žodis vienaip parašytas, o kitoje kitaip, gali suprasti, kad lietuvių rašto kalboje nėra jokių rašybos dėsnių: „Sprendžiant rašybos klausimus, reiktų rūpintis ne tiek visoms tarmėms įtikti, kiek jį paprastinti, padaryti prieinamą“ (Smetona, 2011a). Niekas nerašys vadovėlių atskirai žemaičiams, suvalkiečiams, Vilniaus krašto gyventojams ir kt. Visų tarmių atstovai privalo mokėti skaityti ir rašyti be klaidų viena bendra kalba.

Kalbėdamas apie rašybą, A. Smetona teigė, kad kalbos grynumas turėtų rūpėti visiems laikraščiams – taip natūraliai kalba apsisvalytų, taptų tikslesnė, gražesnė. Tačiau vis dėlto A. Smetona buvo įsitikinęs, kad iniciatyvą turi rodyti kalbos komisija.

Dėl lietuviškos terminijos A. Smetona taip pat buvo susirūpinęs. Terminų trūko daugelyje mokslo ir veiklos sričių: publicistikos, menų, teisės, teologijos, agronomijos

ir kt. Autorius kvietė inteligentus kurti terminus, jų kūrimą sieti su naujais gyvenimo reiškiniiais, įvykiais, atradimais: „Paprasčiausias kūrimo būdas – reikia sugalvoti žodį, kad jis visuomenėje „prigyūtų“ (Smetona, 1909a).

Terminų kūrimo galimybes aptarė straipsnyje „Dėl terminologijos“:

- kūrėjas turi mokėti lietuvių kalbą ar bent vieną tarmę, nes nemokėdamas nejaus žodžio esmės ir spalvos;
- kad būtų galima sukurti tikrai gerų terminų, reikia būti nors „mažu filologu“ ir išmanyti etimologijos dėsnius;
- kuriant terminus, svarbu mokėti juos lyginti su kitų tautų kalbų tokio pat turinio terminais. Lietuviams derėtų pasimokyti iš latvių terminologijos ir jos kūrėjų;
- kuriant terminus, tikslinga remtis šnekamąja lietuvių kalba, atkreipti dėmesį į tas sąvokas ir terminus, kuriuos tauta jau seniai vartoja, bet dar rašomojoje kalboje jie nėra prigiję;
- geriausi mokytojai esą kaimo žmonės ir jų vaikai, pradinių klasių mokiniai;
- naujus terminus labai svarbu populiarinti visuomenėje: su jais supažindinti žmones, paaiškinti, kur vienas ar kitas terminu galintis tapti žodis užrašytas, kur jis girdėtas; reikėtų paaiškinti ir tų žodžių kilmę, reikšmę, teritorines vartojimo ribas. Žmonės tokius terminus atsargiau kritikuos ir lengviau pritarą jų vartojimui (Smetona, 1909a).

Taigi A. Smetona ne tik rašė apie gimtosios kalbos puoselėjimą, lietuviškos terminijos problemas, bet pats teikė realių patarimų, aktyvia veikla ir gyvu savo pavyzdžiu rodė, ką konkrečiai galima nuveikti sprendžiant vieną ar kitą tautai aktualų klausimą.

XIX–XX a. sandūroje ir ypač XX a. pradžioje stiprėjančio nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo sudėtinė dalis buvo kova už nacionalinę mokyklą. Kaip savo knygoje „Didysis Vilniaus Seimas“ mini M. Biržiška, Lietuvos vietovių valstiečiai buvo įgalioti Seimo posėdžiuose reikalauti, kad visose pradinėse mokyklose būtų mokoma lietuviškai, kad mokytojai būtų lietuviai, be to, katalikai, pačių ūkininkų renkami ir kunigų prižiūrimi, o viso krašto gyvybinis žmonių poreikis Didžiojo Vilniaus Seimo rezoliucijoje suformuluotas taip: „Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba visus reikalus vedant. Kadangi dabartinė mokykla yra ištautinimo ir ištvirkinimo įrankis, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai katalikiškoms, kur mokslas būtų išguldomas prigimtinė kalba ir kad patys to krašto žmonės rinktų savo mokytojus“ (Biržiška, 1937, 4).

Nors 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimuose švietimo klausimams buvo skirta daug dėmesio, realiai tik labai maža dalis tų nutarimų buvo vykdoma. Trukdė rusų valdžios vykdoma reakcija ir represijos. Be to, lietuviai nebuvo pasirengę tuos nutarimus įgyvendinti. Tačiau išsivaduojamojo judėjimo dalyvių keliamas šūkis „Per šviesą į laisvę“ skatino poreikį plėsti ir tobulinti švietimą, tęsti kovą už demokratinę mokyklą, ieškoti kelių esamai reorganizuoti.

Puoselėdamas laisvos tautos idėją, straipsnyje „Visuotinio švietimo reikalai“ autorius pabrėžė, kad ir švietimas turi būti tautiškas, t. y. visi lietuviai turi visų pirma išmokti

lietuviškai bent skaityti ir rašyti, nes valdžios įsteigtos pradinės mokyklos tokių teisių visiems lietuviams nesuteikia, o švietimo vadovybė vos ištvėria, kad mokoma lietuvių kalbos. Mokyklų direkcija kruopščiai saugo, kad lietuviškai nebūtų per daug mokoma ir kad lietuvių kalba „neįsispraustų“ į tas mokyklas, kuriose jos iki šiol nėra kaip dalyko (Smetona, 2010). Tą patvirtina faktas, kad „Saulės“ draugijos valdybos patalpose buvo atlikta krata, o į draugijos globojamas mokyklas žiūrima nepatikliai. Nors A. Smetona turėjo viltį, kad „Saulės“ draugijos mokyklos nebus uždarytos, bet žinojo, jog ne visi vaikai, galintys mokytis, lankys tas mokyklas: neturtingi valstiečiai neleis vaikų, nes neturės kuo apauti ir apvilkti; kiti vaikai privalės namuose padėti tėvams nudirbti ūkio darbus ir kt. Piešdamas tokį vaizdą, A. Smetona kviečia atsigręžti į P. Rimšos „Lietuvos mokyklą 1864–1904“ – būtent namų, šeimos mokyklą, dar vadinamą *Vargo mokykla*. Nors ta mokykla nėra labai pedagogiška, bet esant tokioms aplinkybėms, kai valdžia draudžia, jog pradžios mokykloje būtų mokoma lietuvių kalba, šeimos, namų mokykla lieka vienintelė išeitis, tik reikia šioje mokykloje kai ką pertvarkyti, tobulinti:

- būtina parašyti *šeimos mokyklai* tinkamų vadovėlių, elementorių, skaitymo ir rašymo knygų, nes vaikai dažniausiai lietuviškai pramoksta iš motinos ar tėvo, bet ne mokykloje. Ši tradicija Lietuvoje dar ilgai tęsis, kol lietuvių kalbos, kaip dalyko, nebus pradėta mokyti visose pradžios mokyklose;
- kadangi lietuviškai rašyti tėvai savo vaikus retai išmoko, nes dažniausia patys nemoka, todėl labai svarbu pasirūpinti lietuviško dailiraščio pavyzdžiais, kuriais sekdami vaikai patys galėtų savarankiškai išmokti rašyti;
- kadangi daugelis suaugusiųjų nemoka lietuviškai skaityti ir rašyti, pravartu pasirūpinti, kad ir jiems būtų parašyti ir išleisti vadovėliai. Ne vienas lietuvis yra išmokęs savarankiškai skaityti ir rašyti. Esant gerų vadovėlių suaugusiesiems, ne vienas pasektų savamokslių pavyzdžiu;
- atskirą uždavinį A. Smetona suformulavo dvasininkams, kurių pareiga būtų rūpintis, kad parapijose neliktų skaityti ir rašyti nemokančių žmonių. Autorius kviečia sekti Panemunėlio parapijos klebono Jono Katelės pavyzdžiu, kuris savo veikla švieste šviečia ir traukia prie savęs žmones. Kiekvienas kunigas turi teisę ir pareigą reikalauti iš visų tėvų ir globėjų, kad jų atvedami vaikai pirmosios išpažinties jau mokėtų gimtąja kalba gerai skaityti ir šiek tiek rašyti. Tas pats kunigas turi teisę reikalauti iš dvarininkų ir darbdavių, kad jiems dirbančiųjų tėvų vaikai būtų išmokyti skaityti ir rašyti.

Visuomenei vaduojantis iš revoliucinių nuotaikų ir nusiteikus ramesniam kultūriniam darbui, atsiskleidė didelė lietuvių gyvenimo problema – šviesuomenės trūkumas, ypač trūko lietuvių mokytojų steigiant privačias lietuviškas mokyklas. Kai liberalesnių pažiūrų Vilniaus švietimo apygardos globėjas baronas B. Volfas 1906 m. pradžioje leido abiejose Vilniaus berniukų ir mergaičių gimnazijose bei realinėje komercijos mokykloje per savaitę vesti po dvi lietuvių kalbos pamokas, G. Landsbergio paraginta visuomenė surinko apie tūkstantį rublių, o sudaryta kelių žmonių grupė rūpinosi lietuvių kalbos

mokymu minėtose mokyklose. Mokyti lietuvių kalbos buvo pakviestas Jonas Jablonskis. 1906 m. rudenį J. Jablonskį paskyrus į Panevėžio mokytojų seminariją, mokyti lietuvių kalbos Vilniaus mokyklose buvo pakviestas ir A. Smetona. Tačiau dirbdamas „Žemės banke“, redaguodamas „Viltį“, per dieną mokykloje galėjo vesti tik po vieną pamoką ir tik realinėje bei abiejose berniukų gimnazijose, o kitos mokyklos, tarp jų ir privačios, lietuvių kalbos mokytojų neturėjo.

1907 m. straipsnyje „Lietuvių kalba ir mokykla“ A. Smetona reagavo į lietuvių kalbos būklę Lietuvoje veikiančiose vidurinėse mokyklose. Leidus vesti lietuvių kalbos pamokas Vilniaus, Kauno, Panevėžio, Marijampolės vidurinėse mokyklose, autoriais teigimu, lietuvių kalbai taip blogai sekasi, kaip nė vienam kitam dalykui: pirmiausia, išskyrus J. Jablonskį, trūko mokytojų, pasirengusių mokyti vaikus lietuvių kalbos. Dirbantieji sutiko atlikti lietuvių kalbos mokytojo funkcijas tik todėl, kad neatsirado geriau mokančiųjų lietuvių kalbą. A. Smetona tvirtino, kad bet kas mokyti lietuvių kalbos neturi teisės, todėl reikia, kad kuo greičiau būtų sudaryta komisija, galinti patikrinti kandidatų lietuvių kalbos mokėjimą“ (Smetona, 1907).

Žemo lygio lietuvių kalbos mokymas vyko dėl daugelio priežasčių;

- šiuo laikotarpiu lietuvių kalbos buvo mokoma nesant vadovėlių ir programos;
- lietuvių kalbos pamoka gimnazijų tvarkaraštyje buvo įrašyta paskutinė; tokiu metu mokiniai jau būdavo pavargę ir išalkę;
- mokytojas vienu metu turėjo mokyti skirtingų klasių mokinius, pradedant pirmąja klase ir baigiant aštuntąją;
- klasėse mokėsi ne tik įvairaus amžiaus, bet ir įvairaus pasirengimo mokiniai;
- lietuvių kalbos mokytojui už darbą valdžia nemokėjo. Mokytojo atlyginimu rūpinosi mokinių tėvai.

Mokytojo darbo sąlygos buvo sunkios, pamokos – neįdomios, todėl į pamokas rinkdavosi mažai vaikų. Net tie, kurie lankė šias pamokas, ilgainiui išsibėgiojo (dažniau – Vilniuje) – „galų gale mokytojas palieka su keletu mokinių. Kaip jis jaučiasi, tai sunku suprasti tam, kuris nėra ragavęs to amato: ir gėda, ir liūdna darosi“ (Smetona 1907). A. Smetona atsargiai prognozavo net kalbos mokymo krizę: lietuvių kalbos vidurinėse mokyklose mokoma reikalaujant ir padedant visuomenei, aukojančiai lėšas mokytojams išlaikyti. Tačiau suaukoti ištekliai jau baigiasi, valdžia jokios pagalbos nesuteikė, jai nerūpi mokytojo darbo sąlygos, materialinė padėtis. Visuomenė mokytojų išlaikymo našta prisiėmė ant savo pečių, tačiau viena jos ilgai nepaneš – ateis laikas, jos atsisakys. Tad A. Smetona įvardijo pagrindines sprendžiamas problemas:

- valdžia privalo lietuvių kalbos mokytojo teises mokykloje sulygtinti su kitu dalykų mokytojų teisėmis;
- lietuvių kalbai suteikti mokykloje deramą statusą.

A. Smetona laikėsi nuostatos, kad lietuvių inteligentai šiuo klausimu turėtų būti reiklesni valdžiai, veiklesni, aktyvesni: „Ar nėra ir mūsų apsilaidimo? Mes nuolat šaukiame: reikalaujame iš vyriausybės. O kaip ir kuomet reikalauti, – neišsiaiškiname.

Reikalavimais grūmojame ir mūsų atstovams, kada juo Dūmon renkame. Praeina ūpas, ir vėl nutilstame, tartum didelį darbą padarę. Reikia rimtai susirūpinti, kad ir ta siaura vietelė mūsų kalbai vidurinėse mokyklose neišslystų iš mūsų rankų. Turėtų susiprasti mūsų mokytojai, mūsų draugijos, ypač švietimo draugijos turėtų susitarti ir ką nors daryti“ (Smetona, 1907).

XX a. antrajame dešimtmetyje, nors Lietuva dar nebuvo atgavusi laisvės, A. Smetona jau džiaugėsi kai kuria pažanga šioje srityje, ypač kad Vilniaus gimnazijose mokslas atgijo. Straipsnyje „Dėl lietuvių kalbos Vilniaus mokyklose“ rašė, kad gavęs leidimą čia pradėjo mokytojauti P. Kairiūkštis. Tačiau jo vedamas pamokas lanko nelabai daug mokinių. Vis dėlto A. Smetona viltingai tikėjo, kad jų tikrai padaugės, todėl labai svarbu, kad į vaikus ir jų tėvus motyvuojančią veiklą įsitrauktų visa visuomenė. Drauge nerimavo, kad P. Kairiūkštis sutiko dirbti lietuvių kalbos mokytoju nekeldamas jokių sąlygų, nežinodamas, ar jam bus atlyginta už darbą. O tokia grėsmė iškilo: senasis komitetas aukoms rinkti jau iširo, naujas dar nesusikūrė. A. Smetonos nuomone, dabar reikia greitai spręsti susidariusią problemą – arba atgaivinti senojo komiteto veiklą, arba sukurti naują, nes jau baigiasi mokslo metai, o mokytojas tegavo iš viso už darbą 60 rublių iš J. Tumo-Vaižganto fondo, skirto Rytų Lietuvos švietimui remti. A. Smetonos nuomone, jei mokytojui už darbą nebus atlyginta, vargu ar vietoj jo atsiras kitas toks, kaip P. Kairiūkštis, „kuris imtų ridenti aukštyn nuo kalno nuslinkusių akmenį“ (Smetona, 1912). Autorius siūlė sudaryti komitetą lietuvių kalbos reikalams spręsti ir visoms švietimo draugijoms rekomendavo į jo komitetą deleguoti po vieną narį iš draugijos. Kol nesusikūrė komitetas, aukas siųsti laikraščių redakcijoms. Taigi A. Smetona sistemingai aktyvino lietuvius inteligentus, švietimo draugijų narius nepalikti be dėmesio lietuvių kalbos reikalų.

Savo visuomeninės, politinės veiklos pradžioje A. Smetona ne tik rūpinosi tautos atgimimo, kalbos išsaugojimo, jos norminimo, švietimo plėtros reikalais. Kaip pažymi literatūros tyrinėtojas, rašytojas, žurnalistas, visuomenininkas A. Merkelis, A. Smetona ne mažiau rūpinosi, kad besimokantis jaunimas nenutoltų nuo gimtojo krašto. Jis patarė, kad atostogų metu jauni žmonės keliautų po gimtą šalį, kaip daro kitų šalių mokiniai: „Įvairios vietos, įvairūs žmonės parodytų savo gyvenimu mokiniams, ko jie neranda ir negali rasti raštuose. Jų atmintyje po kelionės paliktų Lietuvos paveikslas, gyvomis spalvomis, tamsiomis ir šviesiomis nupieštas. Tas paveikslas, rasit, ne vieną paskatintų daugiau darbuotis, rasit, ne vienas jį regėjęs, labiau pamiltų savo gimtąją šalį ir, išėjęs mokslą, paliktų tėvynėje, nebekeliautų svetur lengvesnės ir skanesnės duonos ieškoti“ (Merkelis, 1964, 9).

Taigi dar carinės okupacijos metais A. Smetona daug dėmesio skyrė lietuvių kalbos kultūros problemoms spręsti, teisėtai reikalavo, kad ji švietimo institucijose turėtų prioritetą, jos reikalais rūpintųsi inteligentai.

Išvados

1. A. Smetonos požiūris į tautinį kultūrinį tapatumą, gimtosios kalbos reikšmę ir konkreti veikla šioje srityje atitiko XIX a. pabaigoje iškilusios naujos inteligentų kartos inicijuoto tautinio atgimimo sąjūdžio tikslus ir uždavinius. Veikti tautos atgimimo naudai jis brendo mokydamasis gimnazijoje, studijų Peterburgo universitete metais dalyvaudamas slaptoje lietuvių studentų kultūrinėje šviečiamojoje veikloje, kuri reiškėsi kaip viena iš protesto prieš carinę priespaudą formų.

2. „Viltis“ laikraštis, kurį leido ir redagavo A. Smetona, teikė didelių galimybių skelbti visuomenei ne tik rūpimas kalbos išsaugojimo, bet ir kitas tautiečių atgimimą žadinančias idėjas. Savo straipsniuose būsimasis valstybės vadovas rašė apie apgailėtiną lietuvių kalbos būklę (jos gerai nemokėjo net inteligentai), ragino jos mokytis iš tarmių, prozos ir poezijos kūrinį, kai kurių lietuviškų laikraščių, rūpinosi kalbos norminimu, gryninimu, teikė organizacinius, dalykinius ir metodinius patarimus.

3. Puoselėdamas laisvos tautos idėją, A. Smetona pabrėžė, kad ir švietimas turi būti tautiškas, o visi lietuviai išmokti lietuviškai skaityti ir rašyti, nes valdžios pradinės mokyklos tokių teisių nesuteikia. Todėl skatino mokytis iš slaptosios mokyklos (šeimos, namų mokyklos) patirties, parašyti *šeimos mokyklai* tinkamų vadovėlių, elementorių, skaitymo ir rašymo knygų. A. Smetona reagavo į lietuvių kalbos būklę ir Lietuvoje veikiančiose vidurinėse mokyklose, pats po darbo banke mokė lietuvių kalbos Vilniaus gimnazijose. Laikėsi nuostatos, kad inteligentai kalbos klausimais būtų reiklesni valdžiai, veiklesni, siūlė sudaryti komitetą lietuvių kalbos reikalams spręsti.

Literatūra

- Biržiška, M. (1937). *Didysis Vilniaus Seimas*. Kaunas: Varpas.
- Eidintas, A. (1990). *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis.
- Kisinas, I. (1935). *Antano Smetonos bibliografija ir bio- bibliografija*. Klaipėda: Rytas.
- Klimas, P. (1990). *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija.
- Masiliūnas, K. (1934). *Antano Smetonos raštų žodynas: su sintaksės ir stilistikos pavyzdžiais*. Kaunas: Spindulys.
- Motieka, E. (2005). *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Merkelis, A. (1964). *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Niujorkas.
- Navardaitis, P. (1934). Antanas Smetona – tautos auklėtojas. *Tautos mokykla*, 17–18, 330.
- Smetona, A. (1907). Lietuvių kalba ir mokykla. *Viltis*, 19.
- Smetona, A. (1908). Mokykimės tėvų kalbos. *Viltis*, 14.
- Smetona, A. (1909). Mūsų rašto kalba ir inteligentai. *Viltis*, 126.
- Smetona, A. (1909a). Dėl terminologijos. *Viltis*, 133.
- Smetona, A. (1910). Visuotinio švietimo reikalai. *Viltis*, 3.

- Smetona, A. (1910a). Mes ir mūsų kalba, *Viltis*, 75.
Smetona, A. (1911). Kalbos reikalai. *Viltis*, 86.
Smetona, A. (1911a). Kalbininkų komisija ir mūsų rašyba. *Viltis*, 120.
Smetona, A. (1912). Dėl lietuvių kalbos Vilniaus mokyklose. *Viltis*, 24.
Smetona, A. (1912a). Lietuvio žymės. *Viltis*, 136.
Šliogeris, V. (1966). *Antanas Smetona – žmogus ir valstybininkas*. Sodus (Mich.)–Bachunas.

Antanas Smetona as Advocate of the Native Language

Ona Tijūnėlienė

Klaipėda University, Faculty of Humanities and Educational Sciences, Department of Pedagogy,
S. Nėries St. 5, LT-92227 Klaipėda, Lithuania, onatij@gmail.com

Summary

Antanas Smetona (1874–1944) was one of the most active promoters of the innate self in the early 20th century. His attention to the national heritage and the native language was directly related to the growth of the movement of national liberation at the turn of the 20th century, as well as the struggle for the democratic school and the rights of the native language. According to the author, the Lithuanian revival was more than just the retention of the parent language. Rebirth meant the rise from contempt, recognition by other nations, spiritual renewal, and promotion of traditional values.

More than once A. Smetona wrote in the press about a difficult state of the Lithuanian language and the disrespect of Lithuanians for the native language. He blamed intellectuals (teachers, journalists, or authors of textbooks) for their indifference to language pollution and advised everybody to learn Lithuanian from dialects, fiction, and quality press. A. Smetona encouraged intellectuals to improve the native language and raised the idea of the reinstatement of the language section in the *Viltis* newspaper; he believed enthusiasts able to moderate it would appear. He repeatedly emphasised the issues of language standardisation and purification, as well as the related problems, formulated the functions of the Lithuanian Language Commission set up in 1911, and recommended theoreticians and practitioners to join efforts in the solution of the language standardisation issues.

As the author cherished the idea of a free nation, he stressed that the system of education has to be of a national character, all the Lithuanians have to at least learn to read and to write Lithuanian: the tsarist government-established primary schools did not provide the skills, therefore, the author encouraged learning from the experience of secret schools. Under the then conditions, family or home schools were the only way out. However, it was necessary to write

textbooks, primers, reading and writing books suitable for *family schools*, and to provide quality Lithuanian penmanship examples.

A. Smetona responded to the state of the Lithuanian language in Lithuanian secondary schools and taught in Vilnius gymnasiums after his working hours in the bank.

A. Smetona believed that Lithuanian intellectuals had to demand more from the authorities, to be more active, and proposed to set up a committee to deal with the issues of the Lithuanian language.

Keywords: *Antanas Smetona, Lithuania, Lithuanian, language, intellectuals, terminology.*

Įteikta / Received 2016-01-04
Priimta / Accepted 2016-01-15